

ventyr i Karamoja

B.Ekström

September 13–15, 2006

Jag minns boken från mina föräldrars bibliotek i barndomen. Omslagsbilden visar en svart kvinna, givetvis med bar verkropp, som fastsatt bröst och dekorativt anlagda rår. Hon står stolt med hgburet huvud framför en halmtäckt hydda med en tung kruka på huvudet. Bakom hyddan skymtar en ker, och vid horisonten blåvande berg under en ljusblå himmel med strädda moln. Inuti i boken rikligt illustrerad med långa slanka och helnakna män med sina lemningar långa som batonger slakt hängande. Detta fascinerade. Jag minns fortfarande en annan bok med afrikansk anknytning som min mamma visade mig när jag var fyra och vi fortfarande bodde i Bollnäs. I denna bok visades nakna infödingar framför en hydda. Detta fascinerade mig otvivelaktigt och jag inte låta bli att undra när jag skriver dessa rader om detta trots allt kan ha varit samma bok som jag just nu håller i handen. En tanke som faktiskt aldrig tidigare slagit mig. Trycket 1955 stämmer, men annars är jag osäker¹. Nu är den höftade boken slitna, limningen har helt lossnat från ryggen, men jag tvivlar på att detta är resultatet av flitig läsning, utan mera limmens naturliga livslängd. Som barn fick det mig aldrig in att läsa boken, ty innan tonåren gjorde jag en klar distinktion mellan barn- och vuxenbok, men nu drygt fyrtio år senare, med boken räddad ur det bibliotek som snart står i begrepp att skingras, tar jag nostalgiskt fram den, och för första gången, av ren nyfikenhet tar jag en närmare del av dess innehåll.

Boken är numera ett tidsdokument, helt utan några litterära kvaliteter. Prosan är tråkig och livlös, och fräsk till dialoger skrattretande taffliga, som hämtade från en svensk pilsnerfilm. Författaren är avporträtterad på baksidan, ett underligt fotografi visar en typiskt allvarlig svensk möbetsman i fyrtioårs åldern med pryddigt tillbakakammat hår och slips. En viss Bengt Ekström, frestndare från det Biologiska museet i Uppsala. Vad hade han i Afrika att göra?

I början av 50-talet, efter kriget men strax före den begynnande avkolonialiseringen av kontinenten var turister ovanliga. Ja de kallade sig inte turister utan upptäcksresanden, de var ute på expeditioner för att utforska och dokumentera. Ekström och hans kvinnliga fljeslagare är på väg till det hemlighetsfulla negerlandet Karamoja i Uganda, alltså i det svåraste av Afrika, där männen helt ogenerat vandrar omkring nakna. Landet är stängt för vita utan speciellt tillstånd, och som extra krydda till framställningen drjer detta tillstånd och författaren tvingas vänta i Moroto under en kitslig brittisk distriktskommisionär verinseende innan de nödvändiga dokumenten slutligen, under smutt dramatiska former, levereras just när de skall utvisas.

Negerlandet. Konsekvent används beteckningen neger. För en sentida läsare ger detta ett nedlåtande intryck, men man skall ha klart för sig att fram till slutet av 60-talet var detta den gängse benämningen utan alternativ. Mau Mau härjar i Kenya. Vita dödas och styckas, och kolonialbefolkningen sover med sina vapen skarpladdade bredvid sig ngsligt undrande om de ens kan lita på sina trogna tjänare. Skrecken är stor, och Mau Mau männen

---

¹ jag misstänker snarare att den kommer från mina farföräldrars bibliotek

utmlas som terrorister som br utplnas. Knns detta igen? Frfattaren, till sin heder, intar dock en mera nyanserad hllning². Det rr sig trots allt om en nationell frihetskamp och vad har dessa stackars infdingar egentligen fr andra vapen? Han r vittne till Kenyattas rttegnng och imponeras av ledarens resliga gestalt och upphjda lugn. Medan dennes underlingar infngas, misshandlas och torteras fr att slutligen hngas, s kommer Kenyatta lindrigt undan och dms till sju rs fngelse, en dom som han genast verklagar. Fenomenet r universiellt. En fiende med ansikte och med vilken du har haft vissa personliga relationer kan inte lika enkelt likvideras.

Vad gr d frfattaren och hans fljeslagerska i “negerlandet”? De far omkring i en skpbil med de oundvikliga strapatser ett sdant innebr p steniga vgar och uttorkade flodbddar. De besker negerbyar, tas emot av hvdingar med mnga hustrur, sover i hyddor med livvaktande infdingar utanfr. Frfattaren fotograferar flitigt³, och d och d spelar de in sjungande och skrnandet frn danser. De gr ven tappra frsk att byta till sig artefakter, men nr det gller att anskaffa kvinnliga klledercker stter de p ovntat patrull. Detta r tabu, en kvinna som verlter sin kllederckt utelmnar sin sjl t den nye garens godtycke och utstter sig fr den verhgande risken av olycka och frbannelse. Reaktionen blir hftig fr att inte sga hotfull. D och d dyker en leopard upp i frfattarens nrhet, men alltid med anti-klimaktiska avslut. Ja djurlivet tycks fortfarande vara rikt, spr inte bara av leoparder men ven lejon finns verallt, hjorder av giraffer betar bland de hga trdkronorna, och ven elefanter finns det tydligen gott om, fr att inte tala om antiloper och gaseller. Frfattaren jagar, men p en modest skala och njer sig med att nedlgga en och annan prlhna.

Boken r en reseskildring och presenterar knappast ngon information om vad frfattaren studerar. Vad r Karamoja-folket? Varfr r de isolerade? Vari bestr dess kultur, sedvnjor, sprk? Ingenting av detta frmedlar frfattaren, drtill r han troligen alltfr okunnig och drtill inte tillrckligt nyfiken fr att rda bot p sin okunnighet. Man reser fr att bildas, ja fr att utforska, frfattaren r ju en upptcksresande. Fljden blir att boken blir som en gammal diabilids frevisning, den ena bilden efter den andra rasslar fram under ljuskglan, och skdarna sitter dr frst nyfikna, sedan lite frvrrade, och mot slutet gspande. En reseskildring skall ge nrvaroknskla och d och d innehlla smtt poetiska beskrivngar av landskap och mnniskor. Man undrar vad en Arthur Lundkvist skulle ha kunnat stadkomma av situationen, en Bengt Ekstrm stadkommer knappast ngonting alls. Jo, gng p gng upprepas det att dessa infdingar, med sitt hr insmorda i hrsknande frtalg, sprider en frn, nrmost outhrdlig lukt omkring sig. Vid ett annat tillfille hamnar de i en vergiven negerby numera bebodd endast av dementa ldringar insmorda i sina egna excrementer, de sista resterna av en folkspillra dmd till undergng. Vad utgr den underliggande fascinationen fr frfattaren? Primitiva levnadsstt som lter en freta en tidsresa bortom civilizationens fdelse? Givetvis ligger det

---

² De svenska brunnsborrhare de trffar p ger sig dock till tolk fr en betydligt mera ofrblommerad rasism. Negrerna skall hllas kort, ja de r inte ens riktiga mnniskor. Den oansenlige individen blir pltsligt en betydande man nr han som privilegerad vit fr hrja i kolonierna, supandes, jagandes och nedlggandes ungt negerktt. Man kan inte lta bli att spekulera ver hur mycket av dessa attityder trots allt har verlevt bland moderna bistndsarbetare

³ En stor del av dessa r publicerade i boken. Ofta suddiga, nstan alltid rriga och okomponerande, utgr de typiska snapshots utan ngra som helst estetiska kvaliteter, men vid den tiden var den exotiska komponenten tillrckligt stor fr att kompensera

mycket i detta. Det primitiva frblandas ofta med oskuld, barnets oskuld. samtidigt ligger det ven ngot mrkare, nmligen drmmen om den ohmmade sexualiteten. Frfattaren r kanske inte direkt pryd, men tidens konvensanser krvede terhllsamhet i framstllningen (dessa bcker inhandlades ju av familjer och ligger i sin ton och beskftighet nra missionerskildringen) dock skymtar ett och annat fram. Unga vackra kvinnor som r vl medvetna om sina behag, och framfr allt extatiska danser, med glla skrin och frenetiska hopp, frammanade i den kolsvarta natten under taktfast handklappande. Slika orgier slutar inte sllan i omslingrande par sökande sin förlustelse under någon buske.

Boken r skriven fr femtio r sedan, men det kunde lika grna ha varit hundra. De stora omvlvande frndringarna hade nnu inte intrffat. Innan befolkningsexplosionen, innan den frdande vapenexporten och krigen. Allt r inte idyll, Karamojafolken r i krig med sina grannar Sukfolket, men de hastigt uppblossande krigsoperationerna frs inte memd mrdande moderna vapen utan med spjut⁴. S ven krigen framstr i retrospekt som smtt idylliska. Men visst br landet redan vittne till omfattande erosion, och det rika djurlivet till trots, nog var redan dess de beseglat. Fr femtio r sedan frdades inte svensken jorden runt p upplevelseresor, dessa var frunnade ett ftal, som drmed var i stnd att resa runt och hlla fredrag och antingen via radioprogram eller i bcker offentliga sina ventyr infr en vidare publik. Boken r sledes bara en i raden av ett allmnare fenomen. Idag skulle vl knappast ngonting s amatrmssigt kunna publiceras.

Post Scriptum

Situationen i Karamoja har, som som så ofta i Afrika degenererat på senare år. Medan Karamoja under en lång tid lyckats bevara traditionlla sedvänjor och i begränsad omfattning tagit till sig västerländsk teknologi (delvis på grund av den av engelsmännen påtvungna isoleringen från omvärlden, som i retrospekt förefaller ganska välmenande), blev moderna eldvapen allmännt tillgängligt under slutet av 70-talet i samband med Idi Amins fall. Den traditionellt krigiska kulturen flammade nu upp, med följderna att hela byar massakerades. Folk vågade bara odla i begränsad omfattning runt sina byar, och därtill en torka, vilket resulterade i en katastrofal svältkatastrof 1980, i vilken en femtedel av befolkningen gick under, och närmare två tredjedelar av barnen. Under senare decennier har inkomstskillnaderna ökat drastiskt, och de flesta invånare kan inte längre försörja sig traditionellt. Detta har lett till utbredd prostitution och misär, nedhuggning av skog och därmed förvärrade torrperioder. Huvudorten Moroto har kollapsat, den forna infrastrukturen finns inte längre på plats.

September 16, 2006 **Ulf Persson:** *Prof.em, Chalmers U.of Tech., Göteborg Sweden ulfp@chalmers.se*

---

⁴ Och frfattaren sjlv blir vittne till hur en inte ont anande byhvdning blir genomborrad av spjut under en rd